

Az innováció szerepe a városrégiók versenyképességében

Horváth Sarolta Noémi¹

A városok, illetve városrégiók közötti verseny sajátos, amelynek az alapvető célja az, hogy az adott térségben nőjön az összjövedelem, ezáltal a társadalmi jólét. Különböző közgazdasági modellekre támaszkodva a regionális tudományon belül is más-más feltevések fogalmazódnak meg, és így a különböző feltételekkel bíró, eltérő fejlettségű városrégiók gazdasági felzárkózásáról is eltérő következtetések látnak napvilágot. Napjainkban azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az adott térség innovációs potenciálja nagymértékben befolyásolja a városrégiók versenyképességét.

Tanulmányomban elsősorban a városrégiók példáján az endogén fejlődés szemszögéből a térségi versenyképesség és a térségi innováció főbb összefüggéseit tárom fel. A területi versenyképességet kifejező lehetséges indikátorok körének meghatározására teszek kísérletet. Azokat a mutatókat választom ki, amelyek az általam feltérképezett nemzetközi versenyképességi vizsgálatok többségében szerepelnek.

Kulcsszavak: innováció, városrégiók, versenyképesség, fejlődés

1. Bevezetés

Az adott térség gazdaságfejlesztése főként a térség versenyképességének javítására irányuló azon programokat jelenti, amelyek a munkahelyek teremtésére fókuszálnak az üzleti szektorban. A programok kidolgozásánál elengedhetetlen figyelembe venni, hogy mindegyik térség más gazdasági aktivitással, illetve üzleti környezettel rendelkezik, ebből következően habár lehetnek olyan esetek, amikor szükség van a központi kormányzati (keynesi jellegű) beavatkozásokra, viszont ezen túlmenően mindegyik térségben egyedi, az endogén sajátosságokra épülő, alulról szerveződő, többszektorú integrált gazdaságfejlesztési stratégiák kidolgozása szükséges. Köszönhetően ennek a felismerésnek napjainkban a regionális és lokális gazdaságfejlesztési elméletek nyertek teret (Lengyel 2010a).

A lokális gazdaságfejlesztési elméletek rámutattak arra, hogy a városoknak, illetve a városrégióknak meghatározott szerepe van a versenyképesség növelésében,

¹ Horváth Sarolta Noémi, PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Közgazdaságtani Doktori Iskola (Szeged).

Jelen tanulmány megjelenését „Az SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával” című, TAMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 azonosítószámú projekt támogatja.

melyet a modern tudásalapú gazdaságokban a térség innovációs potenciálja befolyásol leginkább.

Napjainkban az egyik fő kutatási irány a regionális tudományokon belül a térségek innovációs potenciáljának mérése, majd olyan elméletek kidolgozása, mely segítené a versenyképesség előmozdítását. Az innovációs rendszer elméletek rámutatnak az innovációs folyamatot befolyásoló tényezők sokféleségére, melyek különböző szinten (városi, városrégiós, régiós, nemzeti, iparági stb.) generálnak különböző mérési kihívásokat.

Jelen tanulmányban elsőként a városrégió fogalmi meghatározását végzem el, amelynek során a jelentősebb nemzetközi szakirodalmi forrásokra támaszkodom, emellett igyekszem körüljárni a hazai viszonyok között alkalmazható városrégiós fogalmat és annak meghatározási kereteit. Azt követően a legjelentősebb versenyképességi definíciókat mutatom be, majd rátérek a városrégiók versenyképességének mérésére. A városrégiók versenyképességét indikátorok segítségével határozhatjuk meg. Ennek keretében elsőként a nemzetközi szakirodalomban fellelhető lehetséges mutatókat térképezem fel, és ezek alapján teszek javaslatot a Magyarországon használhatóakra. Végezetül a közgazdasági növekedési és fejlődési irányzatokat mutatom be abból a szempontból, hogy azokhoz miként köthető a versenyképesség. A városrégiók versenyképességét és innovációs rendszerét a regionális endogén fejlődésre fókuszálva kívánom összekapcsolni.

2. A városrégiók felértékelődése

Számos tanulmány kezdődik azzal a ténymegállapítással, hogy a 21. század elejére a Föld népességének több mint a fele városokban él. Ennek a valódi jelentőségét nem a városlakók többségbe kerülése adja meg, hanem „*a városok növekvő gazdasági irányító szerepe, a modern, kreatív gazdaság nagyvárosi koncentrációja, a városokban összpontosuló politikai hatalom*” (Enyedi 2009, 295. o.).

A város elnevezés rendszerint olyan koncentráltan lakott területre utal, ahol viszonylagosan magas szintű városiasodás figyelhető meg. A meghatározásnál egyesek a népesség számára, mint az egyik alapvető sztenderdre, míg mások történelmi, jogi vagy adminisztratív kívánalmakra hivatkoznak. Közigazgatási értelemben meghatározhatjuk a várost, mint egy adminisztratív menedzsment központ által vezetett olyan koncentráltan lakott területet, melyben a városhoz tartozónak vesszük az ahhoz kapcsolódó szuburbán gyűrűt és falvakat is (Ni–Kresl 2010). Ugyanakkor fontos rávilágítani e *városfogalom* és a *városias terület*, valamint a *városi térség* közötti különbségekre és a köztük meglévő kapcsolatokra.

A város közigazgatási értelemben, míg a városias terület társadalmi és gazdasági értelemben vett területet jelent, vagyis a városias terület a város körül lévő falvak nélküli térséget foglalja magában.

A közigazgatási felosztás országoként eltérő. Néhány ország létrehozott olyan regionális közigazgatási egységet, amely az állami vagy tartományi szintnél alacsonyabb, de a város felett áll. Ilyen található Kínában, Indiában és sok európai országban is. A közigazgatási központ ezekben a régiókban rendszerint egy domináns város, míg a város legfelsőbb igazgatási szerve irányítja a többi várost. Ilyen körülmények között a város csak saját körzetére vonatkozik, kizárva az alatta lévő többi várost (Ni–Kresl 2010).

Vannak olyan országok, ahol használják a nagyvárosi térség fogalmát, például az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában. A fogalom statisztikai értelemben azt jelenti, hogy amikor néhány ország urbanizáltsága elér egy bizonyos fokot, a szomszédos városi területek kapcsolata erősödik gazdasági és társadalmi értelemben, az infrastruktúra részesedése pedig magas lesz. Annak érdekében, hogy átfogóbban fejtsék ki ennek a területnek a fejlődését, a statisztikai hivatalok ezeket a városi térségeket statisztikai egységnek, nevezetesen nagyvárosi térségnek tekintik. Ezért, általánosságban elmondható, hogy a nagyvárosi térségek mérete rendszerint nagyobb, mint a városi térségé (Ni–Kresl 2010).

A városrégiók koncepcionális előfutárai Hall (1966), valamint Friedmann és Wolf (1982) világvárosai, bár a világ, melyre befolyásuk kiterjedt, nem foglalta magában az akkori szocialista országokat és a fejlődő országok nagy részét sem – a rugalmas termelés szálai is sokkal ritkábbak voltak.

Az utóbbi években Magyarországon egyre több szakmai dokumentum és szakértő az agglomerációt, mint térkategóriát használja a városrégió, várostérség, funkcionális várostérség, metropolisztérség szinonimájaként. Az agglomeráció *„a termelőerők koncentrációs és centralizációs folyamatainak eredményeként létrejövő olyan település együttes, amelyben – alapesetben – a környezetéből kiemelkedően fejlett várost és a körülötte fekvő településeket a gazdasági és társadalmi élet területein intenzív kapcsolat köti össze, és ahol a központi város körül népességtömörülés megy végbe”* (Nemes Nagy 2005, 3. o.).

Ugyanakkor Lengyel (2010b, 33. o.) kiemeli, hogy *„a gazdaság új térbeli fejlődési modellje nem a tervezési régiókat veszi majd alapul, hanem az agglomerációs gazdaságokat, mint csomóponti régiókat, más felfogásban városrégiókat, amelyek hálózati kapcsolatokban állnak egymással”*. A magyar térségek sajátosságait figyelembe véve az agglomerációs gazdaságok kialakulásának és működésének vizsgálata kiemelt fontosságú. Szirmai (2005) hozzáteszi, hogy a fejlett országok gazdasági teljesítménye mögött térbeli koncentrációik, elsősorban a nagyvárosaik és vonzáskörzeteik, mint gazdasági pólusok állnak, amely tendencia előtérbe állította a várostudományokat.

A város és környéke együttes kezelésének felfogásmódja nem új keletű Magyarországon. Nemcsak a falvakban élők kapcsolati hálói terjednek ki a városokra, hanem a városok külső határai is oldódnak, sokan kiköltöznek a környező településekre, vagy áthelyezik gazdasági tevékenységüket a városhatárokon kívülre (Faragó 2008).

A funkcionális városrégió a centrum körüli településgyűrű növekedéséből táplálkozó népességnövekedésével jellemezhető városfejlődési szakasz (van den Berg et al. 1982).

A funkcionális városi térségeken belüli együttműködés révén lehetőség kínálkozik arra, hogy azon túlmenően, hogy a város látja el a vidéken hiányzó funkciókat, valamelyik közös feladatot az egyik falu teljesítse az egész térség számára (Faragó 2006).

A magyarországi városok méretei olyan sajátos képet mutatnak, amely sehol máshol a világon nem fordul elő, nevezetesen, hogy a főváros és a második legnagyobb város között mintegy tízszeres különbség mutatkozik. Mindeközben a városok és vonzáskörzeteik különböző fejlettségűek és eltérő funkciókat töltenek be, de az egységek földrajzi lehatárolása és versenyképességük mérése még nem kiforrott. Mérvadó számomra Lengyel (2010a) lehatárolása, aki a csomóponti régióknak az ingázási övezetet, vagy munkaerő-vonzáskörzetet tekinti, vagyis azt a területet, amelyen belül a munkavállalónak vagy vállalkozónak nem kell lakóhelyet váltani ahhoz, ha munkahelyet változtat.

3. Városrégiók versenyképessége

A verseny és a versenyképesség fogalmát a nemzetközi és a hazai szakirodalmi forrásokban sokféleképpen határozzák meg. Az Európai Unió először a hatodik periodikus jelentésében 1999-ben publikálta az egységes versenyképességi definíciót, mint „*a vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozása, miközben a nemzetközi (globális) versenynek ki vannak téve*” (EC 1999, 75. o.; Lengyel 2000, 974. o.). Szinte mindegyik szakmai közösség által elfogadott versenyképességi definíció ebben gyökerezik.

Kutatásom szempontjából idézem, illetve bemutatom az általam eddigi legjobbnak tartott meghatározásokat. Elsőként Lengyel (2000, 962. o.) megfogalmazásában „*a versenyképesség a piaci versengésre való készséget jelenti, a pozíciószerezés és tartós helytállás képességét, amit elsősorban az üzleti sikeresség, a piaci részesedés és a jövedelmezőség növelése jelez. Így a különböző piacok (termék-, munkapiac stb.), az eltérő inputok (például vállalkozókészség, szaktudás, természeti erőforrások stb.) és a verseny (vállalati, nemzetközi, városverseny stb.) egyedi sajátosságai miatt a versenyképességnek más-más jellegzetességei lehetnek a meghatározók*”.

Enyedi (1996, 1998) szerint a területi egységek közötti verseny célja eltér más versenytípusoktól – mint a munkavállalók illetve vállalatok közötti verseny –, mivel fő célja mindig is a térségi jövedelemnövelés, mellyel a jólét és az életszínvonal is növekedhet. A területi verseny fogalmát számos szerző, köztük Lengyel és Rechnitzer (2000) is megfogalmazta. Egy általánosnak tekinthető meghatározásuk

szerint egy olyan folyamatot jelent, amely a területi egységek között megy végbe azzal a céllal, hogy a régióban, illetve városban élők jóléte növekedjen a regionális, helyi gazdaság fejlődésének elősegítésével, amely fejlődést egyes érdekcsoportok a helyi politikákon keresztül más térségekkel versenyezve igyekeznek befolyásolni.

A városok versenyképességét úgy lehet meghatározni, mint a városnak a képességét arra, hogy erőforrásokat vonzzon és alakítson át, hogy irányítsa és uralja a piacot, ezáltal gyorsabban és jobban teremtve nagyobb gazdagságot és biztosítva jólétet a lakosai számára (Ni–Kresl 2010).

A kulturálisan eltérő, több központú, társadalmilag és térben polarizált városrégió főleg Európán kívül egyre jobban szétszóródik. E nagy városrégiók a világ-gazdaság legversenyképesebb és leginkább növekedést generáló helyei, ahol egyúttal – a társadalmilag, gazdaságilag és környezeti szempontból – fenntartható városfejlődés a leginkább elképzelhető (Enyedi 2012).

Gertler (2002) szerint adott térség versenyképességének alapját képező tudás és innováció természetes környezetének megteremtéséhez és ezek elterjesztéséhez szükséges társadalmi tanulási folyamatokhoz kiterjedt kapcsolati hálójuk révén a városrégiók nyújtanak megfelelő teret. Scott (2001) a globális városrégiókat övező trendeket, fejlesztési elméleteket és politikákat bemutató könyvében még ennél is nagyobb magasságokba emeli a városrégiók szerepét, szerinte ezek a globális gazdaság alapvető motorjává váltak.

A globális városi versenyképesség meghatározása a következő:

- szemben a globalizációval az ipar összetevői és rendszerei különböznek és számottevően változnak;
- az egyes városok ipari rendszerei különböző szinteken találhatóak, együttműködnek, áthelyeznek, felértékelnek és jelentős változtatásokat eszközölnek;
- folyamatos versengés van a városok között (Ni–Kresl 2010).

Tömören *„a nagyvárosok közötti verseny létezik és egyre ’fontosabbá’ válik”* (Malecki 2002, 930. o.). Az egyes térségek gazdasági fejlettsége nagymértékben különbözik egymástól, ezért a cégek és a mobilis erőforrások a magas nyereséget előállító térségekbe áramlanak, ebből következően a térségek igyekeznek odavonzani és megtartani a lakosokat, cégeket és a piacokat, ami elvezet a térségek és a városok közötti versenyhez. A globális verseny kontextusában néhány város népessége és gazdasági pozíciója növekszik, néhány város viszont gazdasági hanyatlástól szenved. Ebből következően szükségessé váltak, olyan elemzési módszerek kidolgozása, melyek segítségével a városrégiók versenyképességi teljesítményét mérni és összehasonlítani tudják. Az utóbbi években ezért számos rendelkezéshozó és elemző törekedett olyan mutatók fejlesztésére, melyek összekapcsolják a kiemelkedő indikátorokat egy átfogó mérésé, hogy megállapítsák térségük teljesítményét számszerűen kifejezve, ezáltal az adott térség versenyelőnyeire alapozott stratégiai lépések kidolgozásával előmozdíthassák, fokozhassák felzárkózását, illetve versenyképességét.

4. Városrégiók versenyképességének lehetséges mutatói

Jelen vizsgálataim során benchmarking jelleggel áttekintettem néhány fontosabbnak ítélt nemzetközi versenyképességi elemzést, kiemelten azok indikátorkészletét és módszertanát annak érdekében, hogy feltárjam azokat a legfrissebb irányokat, amelyek a nemzetközi versenyképességi elemzésekben kirajzolódnak, és amelyek a városrégiók versenyképességi elemzéséhez hasznos támpontokat adhatnak. Magyarországon a városrégiók lehatárolása, majd ezt követően ezen településegységek versenyképességének mérése, figyelembe véve a magyar települési sajátosságokat és a speciális városhálózatot igen aktuális kérdés.

Kutatásom során eddig 5 versenyképességi elemzés módszertanát és mutatókészletét tekintettem át: az írországi NCC, és az amerikai BHI, az OECD, a GUCR, valamint Simmie–Carpenter indikátorait vettem össze.

A Versenyképességi Nemzetközi Tanács (NCC) 1998 óta évente kiadja az éves benchmarking jelentését az Írországi Versenyképességi Scorecardot. Ez a jelentés Írország versenyképességi megjelenéséről biztosít összehasonlító elemzést, melyhez több mint 125 versenyképességi mutatót használ. Az indikátorok olyan adatforrásból vannak kivonva, mint Forrás, OECD, Eurostat és mások. Az NCC (2009) jelentése szerint a népesség, a vállalkozások, a munkahelyek, az innovációs rendszerek és a felsőoktatási intézmények többsége a városokon belül és azok közvetlen környezetében összpontosulnak. A jelentésben a városi versenyképességet leginkább alátámasztó sarokkövek: *vállalkozás, kapcsolat, fenntarthatóság, vonzerő, befogadó képesség*. Továbbá a jelentés hangsúlyozza, hogy a városrégiók fejlődése potenciálisan képes az egyes városok erejét összeszedni, hogy nemzetközileg versenyképes régiók fejlődhessenek ki.

A mutatókat döntően országokra adják meg, azonban nagy részük adaptálható a városrégiókra elvégzett innovációközpontú versenyképességi elemzésekhez is.

Beacon Hill Intézet (BHI) 2001 óta minden évben kiadja versenyképességi jelentését, amely 50 amerikai állam, valamint 48 metropoliten térség versenyképességét vizsgálja indikátorok segítségével (BHI 2011). A BHI versenyképességi mutatórendszer 44 indikátorra épül, ezen indikátorok 8 alcsoportba vannak osztva, melyek egy terület hosszú távú versenyképességét hivatottak mérni, ezek a következők: *kormányzati és fiskális politika, biztonság, infrastruktúra, emberi erőforrás, technológia, üzleti inkubáció, nyitottság, környezeti politika*. Tágabb értelemben az innovációval kapcsolatban a technológia és az üzleti inkubáció tényezőcsoportban találunk mutatókat. Végeredményként a versenyképességi index alapján egy-egy rangsor áll elő USA államonként és metropoliten térségenként.

A BHI versenyképességi index meglehetősen összetett, amit az alindexek széles skálája mutat, viszont a magyar viszonyokra az indikátorkészletből több mutatót nem tudunk adaptálni.

Az OECD (2006) tanulmánya vizsgálja a 78 legnagyobb metropoliszt, amelyeknek több mint 1,5 millió lakosa van. Az OECD versenyképességi felfogása sze-

rint a makrogazdasági szinten értelmezett versenyképesség több, mint a gazdasági szereplők versenyképességének összege. Hosszú távon a tágan értelmezett mikro- és makrogazdasági versenyképesség határozza meg az egyes országok gazdasági növekedési ütemét és egy főre jutó GDP-jének színvonalát. A városiasodás felgyorsulásának köszönhetően az utóbbi időkből jelentősen növekedett a városoknak és különösen a nagyvárosoknak a nemzetgazdaságokban betöltött szerepe. A vizsgálat szerint a sikeres városok vonzzák a tehetséges fiatal jól képzett munkaerőt, valamint az innováció és vállalkozó szellem központjai a globális és regionális székhelyek helyi versenyében. Az egyetemek közelsége a kutatáshoz és a termelői adottságokhoz azt jelzi, hogy a városok ott helyezkednek el, ahol új termékeket fejlesztenek és kereskednek (OECD 2006).

A Globális Versenyképességi Jelentést 2004-óta készítik. Ezek szerte a világon 500 város versenyképességének empirikus kutatásai. Az egyes országokban a városokat méretük és gazdasági jelentőségük alapján rangsorolták. A jelentés önmagában is hasznos, de különösen a városokat irányító döntéshozók számára a stratégiai gazdasági tervezés és végrehajtás területén szerte a világon iránymutatást adhat. Az adatokat az ENSZ, a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap, az OECD és a nemzeti statisztikai hivatalok közreműködésével gyűjtötték össze. Adott volt az összehasonlító adatokkal szembeni igény, kilenc területre kellett korlátozni az indexeket, amelyek a *bruttó hazai termékkel, árakkal, növekedéssel, szabadalmakkal és a foglalkoztatással* kapcsolatosak (Ni–Kresl 2010).

A GUCR (2010) keretében egy elméleti elemzést készítettek, amely azon hajtóerőket vizsgálja, mint a *népesség, termelékenység, foglalkoztatottság, képzettség és egyéb bizonyos társadalmi mutatókat*.

Ezen versenyképességi jelentés méri legteljesebben a komplex városi versenyképességet, hiszen az index rendszer 7 első szintű, 40 második szintű és 105 harmadik szintű mutatóból áll. A komplex városi versenyképességet pedig a kimenet oldaláról értékelve az egyik legfontosabb tényezője az innováció, melynek outputját a szabadalmak számával mérik, mely kemény mutató, viszont a jelentésben számos puha mutató is megtalálható, amely az innovációt hivatott előmozdítani.

Simmie és Carpenter (2008) tanulmányában az angliai városrégiók növekedését elemzi mutatók segítségével. Az indikátor-készletükben feltűnően sok mutató utal a tudásintenzív tevékenységekre, a kutatás-fejlesztésre és az innovációra. A szerzők az evolucionista gazdaság és az endogén növekedés elmélet kombinációjára épülő magyarázatukkal érvelnek a városrégiók versenyképességének megítélésében. Az endogén növekedési elmélet elismeri a városi és regionális gazdaságok innovációs és alkalmazkodó képességét. Az elmélet különösen olyan tényezőkre fókuszál, amelyeket alkalmazni kell egy ilyen gazdaságban. Ez magában foglalja a befektetést a humán erőforrásba és az innovatív miliőbe.

A szerzők véleménye szerint a regionális és városgazdaságok között meglévő különbségek nagyrészt annak köszönhetőek, hogy eltérően vesznek részt az új, posztindusztriális tudás-, és információs gazdaságban.

A kutatás jelen fázisában azokat a mutatókat tekinthetem Magyarországon is alkalmazhatónak, amelyek az öt indikátor listából legalább három helyen megjelennek.

1. táblázat Versenyképességi mutatók összehasonlítása szakirodalmi források alapján

Index megnevezése	BHI (2011)	NCC (2009)	OECD (2006)	GUCR (2010)	Simmie- Carpenter (2008)
Kormányzati és pénzügyi mutatók					
GDP (összes, 1 főre, 1km ² -re)	+	+	+	+	+
Termelékenység növekedése	+		+	+	+
Biztonság					
100 ezer lakosra jutó bűncselekmények száma	+	+	+	+	
Infrastruktúra					
1 főre jutó légi utasok száma	+	+		+	
A munkahely átlagos elérési ideje	+	+			
Egy kétszobás lakás/iroda átlagos bérleti díja	+	+		+	
Emberi erőforrás					
A lakosság növekedésének üteme	+	+	+	+	
A 25 évnél idősebb korosztályban az érettségivel /diplomával rendelkezők aránya (%)	+	+		+	+
Munkanélküliségi ráta (%)	+	+	+	+	+
1000 lakosra jutó felsőoktatási hallgatók száma	+	+			
Gyermekhalandóság (1000 születésre)	+			+	
Technológia					
100 ezer lakosra jutó szabadalmak száma	+		+	+	+
Üzleti inkubáció					
100 ezer lakosra jutó cégalapítás	+		+		
Nyitottság					
1 főre jutó belföldi/külföldi közvetlen (K+F) befektetés	+	+		+	+
A külföldön született lakosság részaránya (%)	+	+	+	+	
Környezetpolitika					
Üvegházhatású gázok kibocsátása (millió tonna szén egyenérték/1000 km ²)	+	+		+	

Forrás: saját szerkesztés

Az 1. táblázatban azokat a mutatókat jelenítettem meg, amelyek az ötből legalább két helyen megtalálhatóak. Az innovációval, annak előfeltételével, vagy következményével szorosabban összefüggő indikátorokat félkövér betűvel szedtem. A fent kiemelt mutatók mellett a kutatás további kiterjesztésével, ezáltal a megjelenési

gyakoróság növekedésével egyéb mutatók is bevonhatóak lehetnek, esetleg a jelenlegiek módosíthatóak. Ez azért lehet indokolt, mert a nemzetközi gyakorlatban gyakran előfordulnak olyan mutatók, mint például a külföldi bevándorlók aránya, amely Magyarországon nem feltétlenül a legfontosabb indikátorok közé tartozik, ugyanis a gazdaság fejlettsége szempontjából lényegesen kevésbé meghatározó tényező, mint egy sokkal inkább multikulturális országban, például az Egyesült Királyságban, Németországban vagy az Amerikai Egyesült Államokban.

Az ilyen mutatók és rangsorok széleskörűen vonzzák a média figyelmét és hasznos eszközként tekinthetünk rájuk a gazdasági teljesítmény összehasonlításakor és a fejlesztési stratégiák kialakításakor, hiszen a városrégiók versenyképessége nemzeti gazdasági érdek.

5. A városrégiók versenyképességének és innovációs rendszerének összekapcsolása a regionális endogén fejlődési fókusszal

Ebben a fejezetben a térségi növekedési elméleteket szeretném bemutatni abból a szempontból, hogy a városrégiós elemzéseket, melyik elméleti keretben célszerű elhelyezni.

Az egyszeri racionalizálás által kiváltott termelékenység-növekedést nem lehet összekapcsolni semmilyen átfogó regionális kibocsátás-növekedéssel (sem a térség abszolút kompetitív előnyével), hanem a munkanélküliség növekedésével, amelyet végül nehéz kezelni. Három modellt (a sztenderd neoklasszikus modell, az endogén növekedés modellje és az új gazdaságföldrajzi modell) használnak annak az előrejelzésére, hogy várhatóan miként alakul a térségi versenyképesség, valamint az egy főre jutó jövedelmek Európa szerte, amint a gazdasági és monetáris unió folyamata elmélyül (2. táblázat).

„A sztenderd neoklasszikus modellben a termelékenység (kibocsátás/dolgozó) növekedése az egy dolgozóra jutó tőke növekedésétől és a technikai előrehaladás exogén rátájától függ. Ezentúl, a termelékenység-növekedés regionális különbségeit az exogén technikai előrehaladás rátájának regionális különbségei és a tőke-munka arány növekedésének regionális különbségei magyarázzák” (Gardiner et al. 2004, 1049. o.).

Az endogén növekedési modell tudomásul veszi a területi versenyt, a tudást és a technológiát a térség belső erőforrásainak tekinti (Fenyővári–Lukovics 2008).

Ha a továbbiakban feltételezzük, hogy a technológiai fejlődés gyorsan szétáramlik a földrajzi térben, akkor arra számíthatunk, hogy a technikai fejlődés bármely adott régióban attól függ, hogy saját technológiája milyen mértékben marad le a legfejlettebb régió technológiájától. Jól ismert, hogy egyes régiók innováció vezetőként jelennek meg.

2. táblázat A regionális termelékenység-növekedés három elmélete

Elmélet	A regionális termelékenység különbség magyarázata	A regionális termelékenység különbség evolúciója
Neoklasszikus növekedési elmélet	A termelékenység regionális különbségei különböző tényezőknek, különösen a tőke/munka arányban és a technológiában lévő eltéréseknek köszönhető.	Feltételezzük az egyenlő mérethozadékok; a termelési tényezők csökkenő skálahozadékát, szabad tényező mobilitást és a technológia földrajzi diffúzióját olyannyira, hogy az alacsony termelékenységű régióknak utol kellene érniük a magasabb termelékenységűeket (a termelékenység regionális konvergenciája).
Endogén növekedési elmélet	A termelékenység regionális különbségei az eltérő tőke/ munka arányok, tudásalap és a tudás-előállító iparágak munkaerő részarányainak különbségei miatt	A regionális termelékenység evolúciójával kapcsolatos következtetések attól függenek, hogy az alacsony termelékenységű régiók milyen mértékben érik utol a magas termelékenységűeket, a technológia és tudás földrajzi diffúziója valamint a szakemberek áramlása milyen mértékű. A több tudás/technológia túlsordulások korlátozottak, több szakember a vezető technológiát képviselő régiókba megy és a nagyobb technológiai különbségek fennmaradnak, illetve tovább szélesednek.
Új gazdaságföldrajzi modell	A térségi agglomeráció/ specializáció/ klaszteresedés a kulcsforrása az externáliáknak és a növekvő hozadéknak (élőmunka, tudás túlsordulás, szakszolgáltatók, stb.), hogy a helyi vállalatoknak magasabb termelékenységet biztosítsanak.	A gazdasági integráció (kereskedelem, tényező áramlás) növeli a hajlamot a gazdasági tevékenység térségi agglomerációjára és specializációjára, amely centrum-periféria egyensúlyhoz és a termelékenység regionális különbségeinek állandósulásához vezet.

Forrás: Gardiner et al. (2004, 1049. o.) alapján saját szerkesztés

A technológiai túlsordulás korlátozottnak tűnik, és meghatározó forrása a földrajzilag koncentrált externáliáknak és a növekvő hozadéknak. Ilyen körülmények között, noha a piaci automatizmusok hatására a területi különbségek csökkenhetnek (Fenyővári–Lukovics 2008), a régiók közötti termelékenység különbségek nemcsak állandósulhatnak, de akár még növekedhetnek is (Martin–Sunley 1998).

Az endogén növekedési elmélettel összefüggésben az új gazdaságföldrajzi modell, amely az elmúlt időszakban népszerűvé vált (Fujita et al. 1999; Brackman et al. 2001; Fujita–Thisse 2002; Baldwin et al. 2003) a növekedés regionális különbségeit a korlátozott növekedésű megtérülésnek tulajdonítja.

A hagyományos regionális gazdaságfejlesztési modellek a neoklasszikus növekedési elméletre, nagyrészt Solow (1956, 2000) növekedési modelljeire, épülve jöttek létre.

Újabban viszont egyértelművé kezd válni, hogy a világméretű viszonyok között a régióra jellemző, endogén tényezőkön alapul a növekedés, igaz sokféle eltérő növekedési pálya figyelhető meg az erőteljes globális verseny, a nemzetközi munkamegosztásba való a régió egyedi betagozódása és az eltérő természeti, társadalmi, gazdasági háttere miatt. Viszont amíg az exogén neoklasszikus irányzatok esetében ugyanazt a modellt bárhol alkalmazhatjuk, azaz passzív térről beszélhetünk, addig az endogén irányzatok esetében a tér már aktív, mivel a térbeli elhelyezkedés, az elérhetőség, a szomszédság, a településszerkezet (mint agglomerációs előnyök forrása) stb. eltérései miatt mindegyik térség egyedi (Capello 2008; Lengyel 2010b).

Az endogén irányzatok megkülönböztethetőek a szerint, hogy a térség növekedését, avagy a fejlődését hivatottak-e elősegíteni. Általánosságban elmondható, hogy a növekedéssel szemben a fejlődés során elsősorban nem mennyiségi, hanem minőségi változásról beszélhetünk, vagyis inkább a változás iránya a lényeges és csak másodsorban annak mértéke (Lengyel 2010a). A különböző felfogások két csoportba sorolhatók, az egyik megpróbálja mérni és megmagyarázni a különböző fejlettségi szinteket és azok különbségeit, a másik pedig az alulfejlettség mérsékléséhez, a felzárkózáshoz szükséges beavatkozások és programok kidolgozására törekszik. „Az is elfogadottnak tűnik, hogy a fejlődés nem automatikus és nem lineáris folyamat, a globális verseny miatt a centrum-periféria viszonyok újratermelődhetnek” (Lengyel 2012a, 159. o.). „Biztosítják a piaci mechanizmusok gördülékenyebb működését, a hatékonyabb és olcsóbb termelési folyamatokat, a tudás felhalmozódást a helyi piacon és gyorsabb ütemű innovációt – mindezek a tényezők elősegítik a térség fejlődését” (Capello 2007, 184. o.).

A regionális növekedés és fejlődés nem választható el egymástól tökéletesen, hiszen bizonyos mértékig egymást feltételezik. Ezzel együtt vizsgálataimat a regionális fejlődésre hegyezem ki, ugyanis a városrégiók esetében azt célszerűbb használni, mintsem a döntően országos szintű adatokra épülő növekedési modelleket.

Az endogén elméleteken alapuló területi irányzatokban elterjedtek a különböző területi tőkefajtákra vonatkozó felfogások Kitson et al. (2004, 994. o.) a regionális versenyképesség hatótényezői esetében hat tőke fogalmat különböztet meg: „*termelő tőke, humán tőke, társadalmi-intézményi tőke, kulturális tőke, infrastrukturális tőke, tudás/kreatív tőke*”.

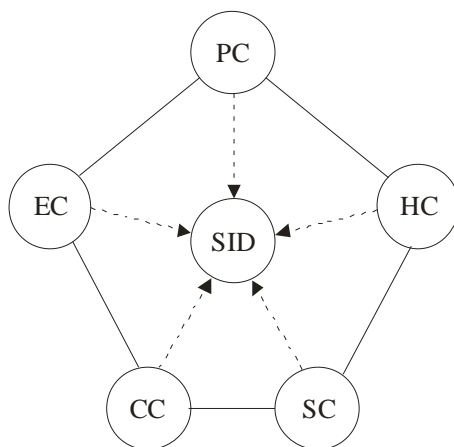
A versenyképesség kimenetét három összefüggő mutatóval mérik: termelékenység, foglalkoztatás és életszínvonal. Szerintük a versenyképességre egyaránt hatnak kemény és lágy elemek. Kemény elemek alatt értve a jól mérhető gazdasági, demográfiai, infrastrukturális stb. tényezőket, míg lágy elemek a minőségi, nehezen mérhető jellemzőket takarják.

Stimson et al. (2011, 10-11. o.) a fenntartható innovatív fejlődést (SID: sustainable innovative development) öt tényezőre vezeti vissza (1. ábra):

- „*Termelő tőke* (PC: productive capital): ez összhangban áll a neoklasszikus felfogással, ahol a hagyományos termelési függvény a munkától és tőkétől függ.

- *Humán tőke* (HC: human capital): a munkaerő minőségét jelenti, amely az oktatásból, szakképzésből, avagy az új képességek gyors elsajátításából ered, lényeges, hogy ez a humán tőke minél egyenletesebben terüljön szét a népességben belül.
- *Társadalmi tőke* (SC: social capital): az emberek közötti kölcsönhatás és kommunikáció milyensége, amely a társadalmi-gazdasági kapcsolatok, az üzleti hálózatok (formális és informális), bizalmon alapuló együttműködések stb. feltétele.
- *Kreatív tőke* (CC: creative capital): az új kihívásokra és új lehetőségekre való hatékony választ, a vállalkozókészséget, az újszerű gondolatokat, az innovatív előrelátást stb. teszi lehetővé.
- *Ökológiai tőke* (EC: ecological capital): az élhető környezet, a tiszta levegő és víz, a rekreációs lehetőségek, a városi zöld terek stb. mind szükségesek egy terület időtálló és kiegyensúlyozott fejlődéséhez”.

1. ábra A fenntartható innovatív fejlődés tényezői

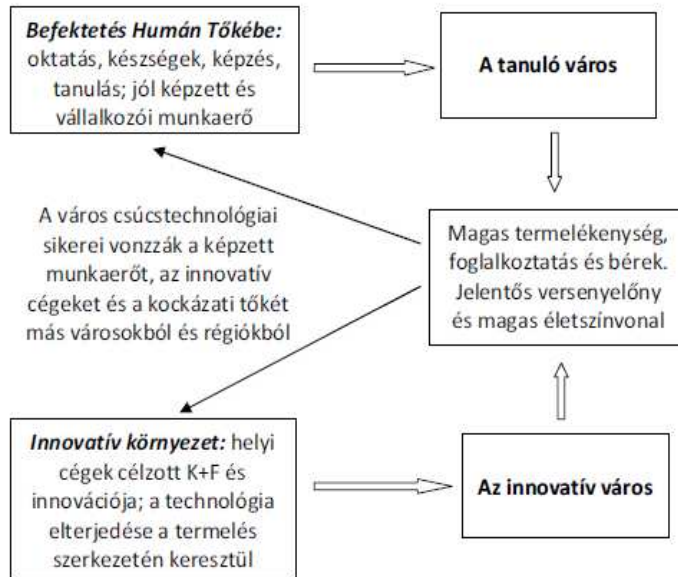

Forrás: Stimson et al. (2011, 10. o.)

A társadalmi tőkét vizsgálva megkülönböztethetjük az egyéni és kollektív tőkét, míg a kapcsolódások alapján a hálózati, a bizalmi és a normákon alapuló polgári tőkét (van Deth 2008; Lengyel 2012b).

Simmie és Carpenter 2006-os tanulmányában a regionális endogén növekedési elméletre helyezve a hangsúlyt határozza meg a városi versenyképességet. A 2. ábra azt mutatja be, hogy egy városrégió alkalmazkodóképessége és termelékenysége nagyrészt a munkaerő oktatásának minőségétől, a helyi cégek ösztönzésétől, hogy végezzenek kutatás-fejlesztési tevékenységet és innovációt, valamint annak mértékétől függ, hogy a technológiai tudás hogyan áramlik keresztül a város termelési és szolgáltatási szerkezetén.

2. ábra A regionális és városi versenyképesség endogén növekedési elmélete

Forrás: Simmie et al. (2006, 45. o.) alapján saját szerkesztés

Közismert, hogy a technológiai túlsordulás térben korlátozott, így a városrégió, amely képes vezető pozíciót elérni, tekintetbe véve különleges technológiákat és innovatív termékeket, nyilvánvalóan képes elérni és megtartani versenyelőnyét, a helyi termelékenységre, bérekre és foglalkoztatásra gyakorolt kiemelkedően pozitív hatásai által (Simmie et al. 2006).

Ez a modell tehát elsősorban az endogén növekedésre koncentrál, ugyanis részben annak a kategóriáival méri az endogén fejlődés eredményeit.

6. Összegzés

A városrégiók növekvő jelentősége a globalizáció folyamatának fejlődését eredményezi, amely jelentős nyomást gyakorol a nemzeti gazdaságokra, a helyi politikai és adminisztrációs rendszerre, hogy növeljék a pozíciójukat a nagyon versenyképes nemzetközi környezetben.

A globális verseny kontextusában néhány város népessége és gazdasági pozíciója növekszik, mialatt néhány város szenved gazdasági hanyatlástól.

A városok és városrégiók versenyképessége számos tényező eredőjeként alakul ki; nem csupán a helyi vállalkozások, hanem az ott élő, elsősorban tevékeny emberek, valamint intézmények és civil szervezetek sikerességében is mérendő. Egy városrégió versenyképességéhez – hasonlóan, mint a régióknál – ma már nem elég-

ségesek a hagyományos erőforrások, vagyis a természet, a tőke, a technika és a humán tőke, hanem ezek már a túléléshez és a működéshez elengedhetetlen alapfeltételekké váltak.

Az innovációra való képesség napjaink felgyorsult műszaki fejlődésében és egyre kiélezettebb gazdasági körülményei között, amikor úgy a holt tőke, mind az emberi munka termelékenysége vízválasztó a túlélésben, a versenyben maradás egyik nélkülözhetetlen feltétele. A fentiek alapján tehát versenyképes régiókat és városrégiókat virágzó gazdaság, magas szintű foglalkoztatás, tartós és hosszú távon is fenntartható fejlődés és növekedés, folyamatos megújulási képesség, vagyis innováció jellemez.

A helyi-regionális társadalmi és gazdasági szereplők önszerveződése, összefogása, helyi adottságaik felismerése és azok közös, együttes felhasználása jelentősen tovább tudja növelni egy térség versenyképességét. A városrégiók versenyképességét a nemzetközi indikátorlisták alapján ítélni lehet meg. Ezek között a mutatók között számos olyan van, amely az endogén fejlődés mértékét jellemzi, és a legtöbb listában szerepel. Ilyen például az érettségivel, illetve diplomával rendelkezők aránya, a termelékenység növekedése, a szabadalmak száma, vagy a K+F befektetések összege és aránya. Az egyes térségek, városrégiók eltérő erőforrás-adottságaikból adódóan meglehetősen különböző fejlődési lehetőségekkel rendelkeznek.

Felhasznált irodalom

- Baldwin, R. – Forslid, R. – Martin, P. – Ottaviano, G. – Robert-Nicoud, F. (2003): *Economic Geography and Public Policy*. Princeton University Press, Princeton.
- BHI (2011): *Eleventh State Competitiveness Report 2011*. Suffolk University Beacon Hill Institute.
- Brackman, S. – Garretsen, H. – van Marrevijk, C. (2001): *An Introduction to Geographical Economics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Capello, R. (2007): *Regional Economics*. Routledge, London-New York.
- Capello, R. (2008): Space and Theoretical Approaches to Regional Growth. In Capello, R. Camagni, R. – Chizzolini, B. – Fratesi, U. (eds): *Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe*. Springer-Verlag, Berlin, pp. 13-31.
- EC (1999): *Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the European Union*. European Commission, Luxembourg.
- Enyedi Gy. (1996): *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Ember- település-régió sorozat, Budapest.
- Enyedi Gy. (1998): Sikeres régiók. In Kereszty András (szerk.): *Tények könyve*. Greger-Delacroix, Budapest, pp. 409-411.
- Enyedi Gy. (2009): Városi világ. *Magyar Tudomány*, 170, 3, pp. 295-302.
- Enyedi Gy. (2012): *Városi világ*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- EC (2011): *European Competitiveness Report 2011 – Commission Staff Working Document*. Publication Office of the EU, Luxembourg.

- Faragó L. (2006): A városokra alapozott területpolitika koncepcionális megalapozása. *Tér és Társadalom*, 2, pp. 83-102.
- Faragó L. (2008): A funkcionális városi térségekre alapozott településhálózat-fejlesztés normatív koncepciója. *Falu–Város–Régió*, 3, pp. 27-31.
- Fenyővári Zs. – Lukovics M. (2008): A regionális versenyképesség és a területi különbségek kölcsönhatásai. *Tér és Társadalom*, 2, pp. 1-20.
- Friedmann, J. – Wolf, G. (1982): World City Formation: An Agenda for Research and Action. *International Journal of Urban and Regional Research*, 6, 3, pp. 309-344.
- Fujita, M. – Krugman, P. – Venables, A. (1999): *The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade*. MIT Press, Cambridge.
- Fujita, M. – Thisse, J. F. (2002): *Economics of Agglomeration: Cities, Industrial Location and Regional Growth*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gardiner, B. – Martin, R. – Tyler, P. (2004): Competitiveness, Productivity and Economic Growth across the European Regions. *Regional Studies*, 38, 9, pp. 1045-1067.
- Gertler, M. S. (2002): *Canadian Cities Confront Globalization: Flows of People, Capital and Ideas*. Center for Globalization and Policy Research, Working paper 10. School of Public Policy and Social Research. University of California, Los Angeles.
- Hall, P. G. (1966): *The World Cities*. Weidenfeld & Nicholson, London.
- Kitson, M. – Martin, R. – Tyler, P. (2004): Regional Competitiveness: An elusive yet key concept? *Regional Studies*, 9, pp. 991-999.
- Lengyel I. (2000): A regionális versenyképességről. *Közgazdasági Szemle*, 12, pp. 962-987.
- Lengyel I. (2010a) *Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lengyel I. (2010b): A regionális tudomány „térnyerése”: reális esélyek avagy csalfa délibábok? Vitaindító tanulmány a 80 éves Enyedi György tiszteletére. *Tér és Társadalom*, 3, pp. 11-40.
- Lengyel I. (2012a): Regionális növekedés, fejlődés, területi tőke és versenyképesség. In Bajmócy Z. – Lengyel I. – Málóvics Gy. (szerk.): *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. JATEPress, Szeged, pp. 151-174.
- Lengyel I. (2012b): A területi tőke lehetséges szerepe a regionális növekedés magyarázatában. In Hardi T. – Nárai M. (szerk.): *Térszerkezet és területi folyamatok. Tanulmánykötet Rechnitzer János tiszteletére*. MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Pécs-Győr, pp. 57-74.
- Lengyel I. – Rechnitzer J. (2000): A városok versenyképességéről. In Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk.): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs, pp. 130-152.
- Malecki, E. J. (2002): Hard and Soft Networks for Urban Competitiveness. *Urban Studies*, 5-6, pp. 929-945.
- Martin, R. L. – Sunley, P. J. (1998): Slow convergence? The new endogenous growth theory and regional development. *Economic Geography*, 74, pp. 201-227.
- NCC (2009): *Our Cities: Drivers of National Competitiveness*. National Competitiveness Council, Dublin.
- Nemes Nagy J. (2005) (szerk.): *Regionális tudományi kislexikon*. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest.
- Ni, P. – Kresl, P. K. (2010): *The Global Urban Competitiveness Report 2010*. Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham.

- OECD (2006): *OECD Territorial Reviews – Competitive Cities in the Global Economy*. OECD Publishing, Paris.
- Scott, A. (2001): *Global City-regions: Trends, Theory, Policy*. University Press, Oxford.
- Simmie, J. M. – Carpenter, J. (2008): Towards an Evolutionary and Endogenous Growth Theory Explanation of Why Regional and Urban Economies in England are Diverging. *Planning, Practice & Research*, 23, 1, pp. 101-124.
- Simmie, J. M. – Carpenter, J. – Chadwick, A. – Martin, R. – Wood, P. (2006): *The Competitive Economic performance of English Cities*. ODPM, London.
- Solow, R. M. (1956): A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70, 1, pp. 65-94.
- Solow, R. M. (2000): *Growth Theory: An Exposition*. Oxford University Press, New York.
- Stimson, R. – Stough, R. R. – Nijkamp, P. (2011): *Endogenous regional development*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Szirmai V. (2005): A városkutatók továbbfejlesztésének szempontjai: az európai várostudományok jövője. *Tér és Társadalom*, 3-4, pp. 43-60.
- van den Berg, L. – Drewett, L. – Klaassen, L. H. – Rossi, A. – Vijvberg, C. H. T. (1982): *Urban Europe: A Study of Growth and Decline*. Pergamon, Oxford.
- van Deth, J. W. (2008): Measuring social capital. In Castiglione, D. – Van Deth, J. W. – Wolleb, G. (eds): *The handbook of social capital*. Oxford University Press, Oxford-New York, pp. 150-176.